



MICHAELA PETIAN

Căldura și pasiunea profesorului dr. Ion Coja

„TELEGRAFUL ROMÂN”
ÎN LUPTA PENTRU APĂRAREA
LIMBII ROMÂNE
(1853-1900)

Prefață de preot prof. univ. dr. Dumitru Abrudan
Indice de nume de protosinghel Teodosie Paraschiv

ADENIUM
2016



Cuprins

<i>Prefață</i> (Dumitru Abrudan)	7
Argument	15
Preliminarii	21
Mitropolitul Andrei Șaguna, reorganizator al învățământului modern în Transilvania	25
Capitolul 1: <i>Telegraful Român</i> – date legate de apariție, program, redactori, importanță	39
Capitolul 2: Originea, unitatea și elementele constitutive ale limbii române reflectate în paginile <i>Telegrafului Român</i>	58
Capitolul 3: Problema limbii literare. Mijloace de îmbogățire și modernizare a ei. Neologismele	68
Capitolul 4: Un precursor al criticii maioreștiene: Z. Boiu	85
Capitolul 5: Elemente de dialectologie română în paginile <i>Telegrafului Român</i>	95
Capitolul 6: Probleme de ortografie română	104
Capitolul 7: Limbă și naționalitate în <i>Telegraful Român</i>	121
Capitolul 8: <i>Telegraful Român</i> și Școala	134
<i>Bibliografie</i>	139
<i>Indice de nume</i>	141



Mitropolitul Andrei Șaguna, reorganizator al învățământului modern în Transilvania

Întrucât de numele lui se leagă apariția ziarului de care ne ocupăm, în cele ce urmează vom încerca să schițăm câteva dintre coordonatele personalității și activității sale. În memoria transilvănenilor, Șaguna a rămas cu nume mare. Poate, într-un fel, așa cum a rămas Ștefan cel Mare în Moldova. A rămas în povestirile bătrânilor, în legende și a rămas, încadrat de șervete, la loc de cinste pe pereții caselor bătrânești de la țară. A rămas și el în sufletul ardelenilor drept un „luptător pentru neatrănare”. Și dacă ne gândim că Biserica – singura instituție românească – fusese și ea pusă sub jurisdicția sârbească și că Șaguna venea ca un îndreptător de vremuri să repună în drepturile lui un popor ce-și câștigase dreptul la istorie, nu ne mai mirăm de ce. Desființarea – în 1700, odată cu unirea cu Roma – a mitropoliei înființate de Mihai Viteazul la Alba Iulia și apoi întregul cortegiu de umilințe ce a urmat erau și ele mijloace de a ne umili, de a ne anihila ca națiune. Șaguna și-a dat seama că, în primul rând, trebuia creat un for românesc de conducere recunoscut de habsburgi. De aceea, îndată după venirea sa la Sibiu, avea să înceapă lupta pentru drepturile naționale ale românilor tocmai cu revendicarea autonomiei Bisericii sale, cu scoaterea ei de sub egida sârbească. Dar nu era deloc un lucru ușor de realizat, pentru că cei în drept parcă presimțeau că, odată cu recunoașterea acestei autonomii a Bisericii românilor, se începea de fapt recunoașterea lor ca națiune. Lupta pentru autonomie se va prelungi până în 1864, când împăratul

aprobă înființarea mitropoliei. Dar proiectele lui Șaguna nu se limitau la atât. Planul lui de acțiune era deosebit de amplu, de complex, de fapt, pe măsura importanței scopului urmărit de el în toate acțiunile pe care le va întreprinde. Pentru supraviețuirea și întărirea națiunii, Șaguna și-a dat seama că trebuia să se acționeze concomitent pe două planuri:

I. Trebuia ridicat *nivelul cultural al poporului* ținut în umbra neștiinței;

II. Trebuia întărit *nivelul economic* al românilor.

I. În ceea ce privește situația culturală, Șaguna a întreprins o serie de măsuri, dintre care de importanță covârșitoare au fost următoarele:

1. În primul rând, și-a dat seama de marea lipsă a cadrelor specializate. Pentru a elimina acest mare neajuns, a înființat în 1852 Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu (cu două secțiuni: Teologică, de doi și apoi trei ani, și Pedagogică, de asemenea mai întâi de doi și apoi de trei ani. Aici s-au pregătit viitorii învățători ai școlilor românești din Transilvania până în 1919.

2. A înființat apoi o largă rețea de școli generale la sate, de a căror bună funcționare se interesa îndeaproape.

3. Cu sprijinul său au luat ființă două gimnazii: unul la Brașov (cu opt clase), în 1852, care-i și poartă numele, iar altul la Brad (cu patru clase), în 1860, numit mai târziu „Avram Iancu”.

4. Eforturile lui s-au îndreptat și spre învățământul superior. Încă din 1850, Șaguna cerea împăratului vienez „a înființa pentru români școale reale, gimnaziale, academice și o universitate”. Chiar nerealizată atunci, propunerea înaintată curții habsburgice se vedește prețioasă, dat fiind faptul că abia 15 ani mai târziu, în 1865, la București, Al. Odobescu, membru al Consiliului general al învățământului, prezenta un „Raport asupra organizării învățământului secundar din România”, susținând ideea înființării de gimnazii teoretice, școli reale și profesionale. Cu toate că proiectul

unei academii române în Transilvania a eșuat, s-a reușit, deși pentru scurt timp, în 1864, înființarea unei catedre de limbă română la Universitatea de Științe Economice a sașilor din Sibiu¹.

5. A trimis o serie de tineri pentru studii în străinătate. Printre aceștia îi amintesc pe Ioan Popescu, Zaharia Boiu, Ioan Crișan, Nicolae Cristea, Daniil Popovici Barcianu și, mai târziu, Petru Șpan, care, întorși de acolo, vor forma o pleiadă strălucită de intelectuali pedagogi².

6. A înființat în 1850, pe speze proprii, tipografia de la Sibiu, care va avea o rodnică activitate și care funcționează neîntrerupt până astăzi.

7. A inițiat *Telegraful Român* (1853), care apare și el neîntrerupt până astăzi.

A avut un rol hotărâtor la înființarea societății ASTRA, al cărei prim director a fost.

II. Pe plan economic, pentru ridicarea nivelului material al românilor, a dat pe toate căile îndemnuri stăruitoare pentru îndrumarea tinerilor spre meserii și negoț, spre o cât mai bună cultivare a pomilor fructiferi și a viermilor de mătase, spre îngrijirea grădinilor școlare etc. Odată cu înființarea tipografiei sale, munca lui Șaguna se intensifică și se diversifică. Se va îngriji de tipărirea cărților de cult necesare Bisericii transilvănene, dar și de o serie întreagă de manuale școlare de primă necesitate. În această atmosferă de intensă activitate se făcea resimțită din ce în ce mai mult lipsa unui organ propriu de publicitate al românilor. Tratatările pentru obținerea aprobărilor necesare înființării lui încep în octombrie 1852. În petiția sa către supremul for polițienesc din 30 octombrie 1852, Șaguna își motivează cererea precizând:

1. Anca Sârghie (1981), „Iluminism în inițiative culturale sibiene din veacul trecut”, în *Cercetări de limbă și literatură*, Societatea de Științe Filologice din R.S.R. Filiala Sibiu, Sibiu, p. 352.
2. *Idem*, p. 354.

Tendința acestei întreprinderi nu este decât de a răspândi în poporul român – a cărui înapoiere în cultură se datora vitregiei vremurilor trecute – idei moderne, în interesul înaltei cârmuiri, a-l lumina în mod cuviincios asupra adevăratelor sale trebuințe sufletești și materiale și a-l întări pentru vecie în nestrămutata sa credință către sfințitul tron și prea înalta dinastie.¹

Demnitatea cu care încheie această petiție demonstrează presanța de care se bucura: „Deoarece întregă conducerea acestei întreprinderi îndreptate spre înaintarea și folosul poporului român – înapoiat culturalicește – și spre binele statului, va rămânea totdeauna sub inspecția mea, mă măgulesc cu plăcuta speranță că cererea mea va fi încuviințată”². În 15 decembrie 1852, Șaguna a primit răspuns favorabil – de care de altfel era încredințat –, iar în 8 decembrie 1852 apărea întocmită de el, dar redactată de A. Florian, ca „redactor răspunzător”, o „Prenumerățiune la *Telegraful Român*”, în care era prezentat un adevărat program al ziarului. Având la dispoziție de acum înainte un organ de publicitate, îndemnurile și apelurile lui și ale intelectualilor ce vor colabora vor avea răsunet în cercuri tot mai largi.

După cum am specificat în planul de acțiune al lui Șaguna, una dintre preocupările sale de mare anvergură a fost crearea unei baze, în special primare, de învățământ. Trebuie să amintim că situația învățământului românesc dinaintea lui Șaguna ajunsese într-o stare deplorabilă. Românii de rit grec răsăritean – cum se mai numeau neuniții, adică majoritatea – nu mai aveau, încă din 1837, nici măcar elementarul drept de a-și supraveghea învățământul, însărcinarea aceasta căzând pe seama episcopului catolic de la Alba Iulia și nu a lui Vasile Moga, căruia i s-ar fi convenit³. La sinodul care a avut loc în primăvara anului 1850, Șaguna pune

1. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 194.

2. *Idem*, p. 195.

3. *Idem*, p. 46.

bazele organizării *școalelor confesionale românești*. În scopul reorganizării învățământului, se iau următoarele hotărâri:

Deși comunitățile noastre parohiale au fost într-o stare materială foarte rea, totuși multe dintre ele au ridicat școli pentru copiii săi în care se învață cetirea, scrierea, învățătura creștinească și datoriile supușilor către împăratul. Dar multe sunt încă în sfera aceasta care au lipsă de îndreptare și covârșire și adică: învățători bine pregătiți, cărți scolare bine întocmite, casă de școală, convenita înzestrare a învățătorilor și a școalelor și așezarea inspectorilor școlari ș.c.l.

Acest sinod hotărî în continuare:

1. Ca până la altă rânduială tot insul dintre protopopi să fie inspector de școale în districtul său și din timp în timp să raporteze Prea Sfinției Sale, iar Prea Sfinția Sa înaltului minister de cult.
2. Ca școala clericală a diecezei acesteia să se prefacă într-un institut teologic-pedagogic; să se înzestreze întocmai după cum sunt întocmite alte seminarii și tot clericul să fie dator, înainte de s-ar preoți, să fie învățător după stările împrejur.
3. Până la altă rânduială mai înaltă, Soborul acesta prescrie pentru școalele sătene (s.a.) următoarele cărți:
 - a) Catehismul tipărit la Brașov; b) Abecedarul tipărit la Brașov;
 - c) Elementele Gramaticii române; d) Datorințele supușilor către Monarh; e) pentru mai buna înaintare a copiilor și întemeierea fricei lui Dumnezeu în inimile lor, și de aici izvorâtoarea religiozitate și moralitate; f) Cântare bisericească;
 - g) *Nahmenbüchlein zum Gebrauche der Stadtschulen in den k. k. Staaten*; h) *Deutsche Sprachlehre für Schüler der Normal – Haupt – und Trivialschulen*.

Totodată cutează Soborul acesta a ruga pe Majestatea Sa, ca cu prilejul organizării școalelor în Ardeal, să se îndure a avea părintească privire la numărul cel mare al populațiunei române și a înființa pentru români școale reale, gimnaziale, academice și o universitate, în care privință până acum din partea guvernului celui vechi

nu numai că nu s-a făcut nimic, ci încă și râvna poporului pentru ridicarea școalelor prin toate mijloacele o au împiedecat, ba încă și moșiile comunităților noastre, din care se susțineau școalele, au lăsat a ni se răpi de alte confesiuni religioase; din această cauză împuternicește Soborul pe P.S. părintele episcop diecezan de a purta grijă și a stăruii ca școalele noastre cele în acest chip despoiate să-și redobândească moșiile sale.¹

În 24 aprilie, printr-o foarte importantă circulară, Șaguna statornicește principiul confesional ca bază a organizării școlilor populare și dă următoarele îndrumări:

1. Fiecare obște bisericească să-și facă școală; cele sărace să nu se întovărășească cu vreo obște de altă religie.
2. Dascălii să fie de religia noastră.
3. În toate școalele noastre populare sunt admise numai „cărțile cele tipărite în tipografia diecezană”.
4. Ca dascăli pot funcționa numai aceia care au de la episcopul „atestat despre hărnicia lor”.
5. Protopopii și administratorii protopopești să trimită toate rapoartele școlare „oblu” (adică direct) episcopului, „sub președința și superinspecțiunea” căruia „se va pertracta treaba școalelor”.
6. Să i se facă, fără întârziere, cunoscute toate școalele noastre „care s-ar afla sub inspecțiunea sau direcțiunea vreunui șef de altă religie”².

Personal, Șaguna se ocupă apoi și de organizarea internă a școlilor care aveau trei clase normale cu șase despărțăminte. Accentuează din nou că sunt admise numai cărțile aprobate de Consiliul arhiepiscopesc – veghind deci să nu se strecoare nici o altă influență străină – și stabilește prin Circulara nr. 581 din 1854 următorul plan de învățământ:

1. *Idem*, pp. 152-153.

2. *Idem*, pp. 154-155.

A) Pentru clasa normală I

a) I. Despărțire (începători)

1. Abecedarul
2. Bucoavna
3. Scrierea
4. Cântarea

b) II. Despărțire (cetitori)

1. Istoria biblică de rost
2. Ceaslovul și Bucoavna
3. Datorințele supușilor de rost
4. Scrierea
5. Cântarea

B) Pentru clasa normală II

a) I. Despărțire

1. Urmarea Ceaslovului
2. Catihisul mic de rost
3. Aritmetica de rost
4. Gramatica română de rost
5. Urmarea datorințele supușilor
6. Scrierea
7. Cântarea

b) II. Despărțire

1. Urmarea catihisului
2. Urmarea aritmeticii
3. Urmarea gramaticii române
4. Repetirea cărții întregi despre datorințele supușilor
5. Abecedariul nemțesc
6. Scrierea
7. Cântarea

C) Pentru clasa normală III

a) I. Despărțire

1. Urmarea catihisului
2. Gramatica rom. cu conțepuri
3. Gramatica nemțească
4. Urmarea aritmeticii
5. Geografia
6. Istoria
7. Scrierea
8. Cântarea

b) II. Despărțire

1. Repetirea catihisului întreg
2. Gramatica rom. cu conțepuri
3. Gramatica nemțească
4. Urmarea aritmeticii
5. Urmarea geografiei
6. Urmarea istoriei
7. Scrierea
8. Cântarea¹

1. *Idem*, p. 157.